

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

КЊ. I св. 3-4

БЕОГРАД
1950

САДРЖАЈ

	Страна
1. Уредништво: Уз педесетогодишњицу наставничког рада прозе- сора А. Белића	73
2. А. Белић: Напомене о данашњим задацима књижевног језика	75
3. М. Стевановић: Синтаксичка и стилска вредност предлога с	108
4. Р. Бошковић: Придеви типа <i>ораћи</i>	116
5. Драг. Живковић: Питање практичности новог начина стављања запете	132
6. А. Б. Поводом претходног чланка	138
7. В. М. Мићовић: О народним речима за „зихернаду“	142
8. Б. Милановић: „Присуствовати“ и „бити присутан“	146
9. Св. Марковић: „Ђорав“ и „слеп“	151
10. Гл. Елезовић: 1. Абдест, абдес, авдест, авдес и сл.; аваз	154
2. Још неколико речи о <i>адраповцу</i>	160
11. Језичке поуке:	163 — 168

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир
Алексић, др Михаило Стевановић, др Радосав Бошко-
вић, Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић.

Научна Рибита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1950

О ПРИДЕВИМА ТИПА *ОРАЋИ*

О тим придевима — и о многим другим глаголским придевима — могло би се говорити с више страна.

Може се говорити, прво, о постанку тих придева; то значи о томе — који су морфолошки елементи, у каквој вези и зашто улазили и ушли у њихов склоп, састав.

Може се говорити, друго, о продуктивности тих придева; то значи о томе — које линије, морфолошке и семазиолошке, чине основицу њихова грађења у данашњем језику нашем.

Може се говорити, треће, о правилности тих придева; то значи о томе — које линије, морфолошке и семазиолошке, могу чинити основицу њихова правилног грађења у књижевном језику нашем.

О свему томе могло би се и може се говорити у свим са српскохрватским придевима на *ћи*. Али о свему томе — ја не мислим овде говорити; већ ћу узети само едно од свега тога, само питање постанка тих придева; друго ништа. Уз то и у вези с тим: ограничићу се само на известан број придева на *ћи*, на придеве на *ћи* који су дати у Ивековићеву Рјечнику, у Даничићевим Основама и у Маретићевој великој граматизи; дакле само на придеве: *бријаћи, целиваћи, јахаћи, јашаћи, обуваћи, ораћи, пасаћи, пасаћи, поливаћи, спаваћи, стајаћи, шиваћи, шлешићи*. Друге — не малобројне — придеве ове врсте, који се налазе у новијим, савременим речницима нашим, нећу узимати у обзир.

Толико — што се одређивања и сужавања задатка овога чланка тиче.

Дакле: шта претстављају или, боље, — шта би могли претстављати српскохрватски придеви на *ћи* по постанку својем?

Да видимо, најпре, како су ти придеви објашњавани у науци: шта је све о њима писано и написано.

О њима су писали многи; између осталих — а пре осталих — и Ф. Миклошич (*Stammbildungslehre* 171—172).

Миклошич је питање постанка ових придева поставио на ширу, упоредну, општесловенску основицу — и филолошки и лингвистички. Он разликује, издваја две групе глаголских придева с елементом *t* у суфиксу.

Једну групу чинили би придеви као старословенско *pitъjъ* = *potable* (Супр. 230,7 и 431,1; Меје, *Études* II 379), црквенословенско *зобатиѣ* = *essbar*, *ходитиѣ* = *eundi* (Миклошич, *Lexicon* 232, 1093), старосрпско *oratiј* (M. S. 494: са сви-ми..., земљамаи оратимаи, тежатнимаи и нетежатнимаи...) и словеначко *cecâtji* (*cecati*) = *saugend* (Wolf - Pleteršnik 75: *cecâtja dečica*); они су, ти придеви су прављени и направљени од глаголских основа помоћу суфикса *tijъ*.

Другу групу чинили би придеви као српскохрватско *брујаћу*, *ораћу*, *јахаћу*, *шеглећу* итд., чешко *bicí* (*bicí hodiny* = *Schlaguhr*), *křesací* (*křesací kámen* = *Feuerstein*), *picí* (*picí nádoba* = *Trinkgeschirr*), *zdicí* (*zdicí kámen* = *Baustein*) итд. и горњолужичко *bijacy* (*bić*), *mjerzacy* (*mjerzeć*) = *ärgerlich*, *wisacy* (*wisać*) = *hängend*, *wołacy* (*wołać*) = *gerne rufend*, *woňacy* (*wonić*) = *duftend* (у загради речено: Пфулов речник потврђује само један од ових примера — *mjerzacy*); они су, ти придеви су прављени и направљени од глаголских основа помоћу суфикса *tjъ*.]

Тако и толико — Миклошич.¶

На што се своди, у крајњој анализи, ово и овакво објашњење Миклошичево?

На два тврђења: а) на тврђење да у старосрпском *oratiј* имамо суфикс *tij* и основу *ora*, да је, према томе, *oratiј* направљено помоћу суфикса *tij* < *tijъ* од инфинитивне основе *ora*; и б) на тврђење да је српскохрватско *oraći* направљено помоћу суфикса *ći* < *tjъ* од инфинитивне основе *ora*, да, према томе, *oratiј* и *oraći* претстављају не два различита историска ступња у развоју једнога истог придева, него два различита придевска образовања по постанку своме.

Уз прво тврђење Миклошичево. Миклошич је, несумњиво, помешао две ствари: питање постанка придева типа *oratiјъ*, или прву фазу њихова развитка, и питање еволуције придева типа *oratiјъ*, или доцније фазе њихова развитка. Једна је ствар узети однос *oratiј: orati* — дакле једну фазу развитка наших придева — и издвојити морфолошке елементе — *ora* као општи део и *tij* као суфикс — код придева *oratiј*; а друга — показати од чега су и којим наставком прављени и направљени први придеви типа *oratiјъ* и објаснити, на тај начин, постанак и значење новог, сложеног словенског суфикса *tijъ*, за који остали индоевропски језици не знају. Миклошич је учинио само оно прво, то јест извршио је морфолошку анализу придева типа *oratiјъ* у једној фази њихова развитка, а није учинио и ово друго, то јест није извршио морфолошку анализу тих придева у почетној фази њихова развитка.

Уз друго тврђење Миклошичево. Може лако бити да чешко *ci* и лужичко *su* треба објашњавати друкчије него српскохрватско *ћи* — што се гласовне стране тих наставка тиче; то лако може бити; али не може никако бити да српскохрватско *oratiј* треба објашњавати на један начин, а српскохрватско *ораћи* на други начин, како то чини, за љубав сличних западнословенских облика, Миклошич; то никако не може бити.

Уз то, уза све то Миклошич је направио и две фактичке грешке; једну вероватно, другу — сигурно.

Прва, вероватна грешка била би ово. Миклошич је реконструисао старосрпски номинатив *oratiј*, с крајњим *ij*; и реконструисао га је на основу инструментала множине женског рода *оратими* у једној повељи Матије Корвина из друге половине XV века, из 1465 г.

Поставља се питање: да ли је тај облик, тај номинатив био могућ у нашем језику, у народном језику у другој половини XV века? Мислим да није; није — ако је *oratiј* од старог **oratiјъ*, као што јесте и као што ни Миклошич не спори; и није — ако се старо **oratiјъ* развијало онако како се развијао генитив множине **kostiјъ*, за који имамо у нашем језику од најстаријих времена *kosti* (Даничић, Историја облика 85—86).

У другој половини XV века могли смо, дакле, имати у нашем језику номинатив једнине *orātī* < *orabjъ*.

Друга, сигурна грешка била би ово. Миклошич не прави разлику између придева *шѣлѣћи* и придева *ораћи* ни што се постанка тих придева тиче; а они, ти придеви нису исто: први је, као што је познато, попридевљени прилог времена садашњег, а други, као што ћемо видети, није то.

Ја сам се намерно оволико задржао на Миклошичеву објашњењу придева типа *ораћи*: једно зато што је оно прво и основно објашњење глаголских придева с елементом *t* у суфиксу; друго стога што се на њему оснивају готово сва доцнија објашњења тих придева; и треће због тога што је оно многе научнике навело на нетачне закључке: на пример проф. Лосја да идентификује — што се образовања тиче — пољско *domacy* < **domatjъ* са српскохрватским *ораћи* (J. Łoś, Słowotwórstwo 53).

Даничић је (Основе 239—240) објашњавајући српскохрватске придеве на *ћи* прихватио само један део Миклошичеве хипотезе, бољи део Миклошичеве хипотезе: он говори само о једном наставку, о наставку *tjja* код тих придева, а не говори и о другом наставку, о наставку *tjъ* код њих; о томе наставку Даничић не говори уопште.

Даничић је, дакле, с једне стране одбацио Миклошичево *tjъ* — и добро је учинио што га је одбацио; и Даничић је, дакле, с друге стране дао Миклошичеву суфиксу *tijъ* специјалан облик, с крајњим *a*, — и није добро учинио што му је дао тај облик, тиме је само гласовно унаказио Миклошичев суфикс. Иначе — у цело питање постанка наших придева Даничић није унео ништа ново.

Меје је — *Études sur l'Étymologie et le Vocabulaire du vieux slave 379* — у објашњењу постанка придева на *tbjъ* пошао својим путем, није отишао стопама Миклошичевим. Он говори само о старословенском придеву *pitъjъ* = *potable*. И шта каже о њему? Да је направљен од трпног придева *pitъ* и придевског суфикса *ъjъ*.

Меје, дакле, сложени суфикс *tbjъ* раставља на морфолошке елементе: на *t + њjъ*.

Цело је ово Мејеово објашњење — више него божја вересија: треба веровати да је трпни придев *ritъ* имао у старословенском нецеситативно значење, у што се може и веровати и сумњати; и треба веровати да је придевски суфикс *ъјъ* имао у старословенском и неко друго значење, не само посесивно значење, у што се не може ни веровати ни сумњати — сви знамо да је суфикс *ъјъ* имао у словенским језицима само једно значење, само посесивно значење.

Вондрак је — *Vergleichende slavische Grammatik*² I 590 — у објашњење постанка придева типа *ораћи* унео две новине: да суфикс *tiŕo* код тих придева „чини утисак“ као да је постао од инфинитивног наставка *ti* и суфикса *jo*, што је прво и што је невероватно, и да су ти придеви у српскохрватском језику своје *ћ* добили под утицајем прилога времена садашњег, паралелних прилога времена садашњег на *ћи*, што је друго и што је нетачно.

Напоследку, питања постанка наших придева дотакао се и проф. Б. Хавранек у чланку „Прилог грађењу речи у књижевним језицима словенским“ (*Slavia* VII 766—784). Он се тога питања дотакао утолико и на тај начин што је поновио — године 1928 — Миклошичеву идеју о томе да код српскохрватских придева типа *ораћи* треба разликовати два суфикса: *тъјъ* и *тјъ*. Даље од тога проф. Хавранек није ишао.

Толико о досадашњим објашњењима глаголских придева с елементом *t* у суфиксу.

Сва наведена и ненаведена објашњења наших придева имају две заједничке ствари: 1) сва су дата на бази формалне анализе, ниједно од њих није дато на бази семантичке анализе; и 2) сва се баве искључиво анализом придева на *ћи*, ниједно од њих не узима у обзир придеве на *њи*, *ни*; придеве — потпуно паралелне придевима на *ћи*. Који су то придеви на *њи*, *ни*?

То су, с једне стране, не многобројни придеви, сачувани само у везаној употреби и само у средњем роду, типа: *ручанџ* (Вук) — ручано доба = доба ручку, *ручањџ* (у црногорским говорима), *ручањџ* (у говорима Херцеговине), *ручањџ* (у околини Дубровника; Решетар, *Der štokavische Dialekt* 285) — ручање доба = доба доручку, *крѣтањџ* (поименичени

придев; у неким говорима Црне Горе) = време кад се стока после подне гони у пашу; и то су, с друге стране, придеви *кршћени* и *венчани*, с пасивним обликом и активним значењем, у свима нашим говорима и у књижевном језику нашем.

То би били придеви на *њи*, *ни* (за које ја знам), који за нас имају двоструку важност: помажу нам да разумемо постанак придева на *ћи* — уопште и помажу нам да разумемо однос данашњег *ораћи* према некадашњем *orditi* — напосе.

Поставља се питање: даје ли нам што анализа значења придева на *ћи* и *њи*, *ни* за разумевање постанка тих придева? Даје: она нас упућује на семазиолошку — а преко ове и на морфолошку — везу тих придева с глаголским именицама, с паралелним глаголским именицама на *ње*.

Да то покажемо на придевима на *ћи* и *њи*, *ни* које смо навели: да извршимо анализу значења тих придева.

а) Придеви на *ћи*: *брићаћи* (б р и т в а) = који се тиче бријања, за бријање, којим се брије; *целиваћи* (и к о н а) = намењен целивању, за целивање, који се целива; *јахаћи* (к о њ) = намењен јахању, за јахање, који се јаше; *обуваћи* (к а и ш) = који се тиче обувања, за обување, којим се обува; *ораћи* (з е м љ а) = намењен орању, за орање, који се оре; *дораћи* (в о) = одређен за орање, који оре; *пасаћи* (з е м љ а, п о љ е) = за пасање, пашу; *пасаћи* (к а и ш) = који се тиче пасања, за пасање, којим се паше; *писаћи* (х а р т и ј а, с т о) = који се тиче писања, за писање, на коме се пише; *поливаћи* (п е ш к и р) = који се тиче поливања; *спавачи* (к а п а, х а љ и н а) = који се тиче спавања, за спавање, у коме се спава; *стидјачи* (х а љ и н а, о д е л о) = који се чува, који се не носи сваки дан; *шивачи* (и г л а) = који се тиче шивења, за шивење, којим се шије; *плетачи* (и г л а) = који се тиче плетења, за плетење, којим се плете.

б) Придеви на *њи*, *ни*: *ручањи*, *ручани* (д о б а, в р е м е) = који се тиче ручања, за ручање, кад се руча; **крешањи* (в р е м е, д о б а) = који се тиче кретања, за кретање, кад се креће. Придеве *кршћени* и *венчани* оставићемо засад на страну: о њима ћемо доцније, засебно и опширније говорити.

Две напомене уз ову анализу. Прва: ја сам при анализи наших примера ишао по суфиксалној, а не по лексичкој линији; друга ме линија овде мање интересује. Друга напомена: од именица уз које наведени примери стоје или могу стајати

у нашем језику, ја сам узео само оне које су дате у Вукову Рјечнику и у Рјечнику Ивековићеву; друге — не.

Из горње анализе придева на *ћи* и *њи*, *ни* у нашем језику могу се видети три ствари:

да ниједан од наведених примера на *ћи* нема значење придева на *bilis*, *bar*, *ble* итд., које се некима од њих често приписује; то би значило да проф. Хавранек није у праву — ни кад наше придеве *oratja* и *oraћа*, што се постанка њихова тиче, сматра за књижевне творевине (о. с. 780) ни кад те придеве, што се значења њихова тиче, ставља у исти ред са старочешким придевима типа *vidūci* = *visibilis* (*Genera verbi* II 20);

да неки наши придеви на *ћи* стоје у семазиолошкој вези не с глаголским именицама на *ње*, него с глаголима од којих су те именице направљене; то је природно и то је новија ствар; то је — развитак придева на *ћи* као категорије; то је — последица и доказ њихове секундарне везе с глаголским општим деловима;

и да је суфикс којим су прављени и направљени први придеви на *ћи* и *њи*, *ни* — тј. некадашњи придеви на *ь* — био структуралне природе, није имао значења, да је служио само за прављење придева од других врста речи.

Остаје нам — да после овога и на основу овога изведемо закључак о начину постанка српскохрватских придева на *ћи* и *њи*, *ни*. Остаје нам — да после свега реченог и на основу свега реченог овако резонујемо о постанку наших придева на *ћи* и *њи*, *ни*¹⁾. Прво, што се општег дела тих придева тиче: ти придеви стоје данас у семазиолошкој вези с глаголским именицама поред себе; ти су придеви, према томе, морали стајати некад и у морфолошкој вези с њима, с глаголским именицама; ти су придеви, дакле, могли бити прављени и направљени само од тих именица, од глаголских именица, од некадашњих датива на *теј* и *неј*. Друго, што се суфикса тих

1) Ја овде, у целу овом пасусу, говорим о придевима на *ћи* и *њи*, *ни* као о историској категорији; то значи — под придевима на *ћи* и *њи*, *ни* овде ја подразумевам различите и све историске облике тих придева: кључко данашње тако и старије и најстарије облике њихове, кад они формално нису били придеви на *ћи* и *њи*, *ни*. То — да ме ко не би криво разумео.

придева тиче: ти придеви су направљени помоћу неког структуралног суфикса; тај суфикс, према томе, није могао бити *љј* : *љј* није структурални суфикс; тај је суфикс, дакле, могао бити само *љ*, које је после *џ* од основе прешло у *љ*. Другим речима и конкретно речено: ја мислим да је наше **oratybъ* направљено од некадашњег датива **oratej* помоћу суфикса *љ*; да је, дакле, **oratybъ* = **oratej* + *љ*, што је дало *oratybъ*; и да је помоћу тога суфикса, помоћу *љ*, од некадашњег датива **ročanej* могао бити направљен придев **ročanъbъ*; да је, дакле, **ročanъbъ* = **ročanej* + *љ*, што је дало *ručanъbъ*.

Наравно, све ово вреди само *cum grano salis*: поменуто два придева ја сам узео да покажем начин постанка наших придева на *ћи* и *њи*, *ни*, а не — и најстарије наше придеве с тим наставцима; оба наведена придева — и *oratybъ* и *ručanъbъ* — могла су бити направљена и доцније, суфиксима *tbъ* и *nbъ* од инфинитива *ordъш* и *ручъш*. То је једно и то је прво. Друго: уз *ораћи* стоји данас у нашем језику глаголска именица *орање*, а не **орање*; и уз друге наше придеве на *ћи* стоје данас не глаголске именице на *ће*, него глаголске именице на *ње*. Тако је — данас, али тако није морало бити некад.

Некад је глаголских именица на *tbје* било много више него данас, и у нашем језику и у другим словенским језицима; некад су помоћу суфикса *tbје*, добијеног негде путем такозване перинтеграције, прављене глаголске именице од различитих инфинитивних основа; и некад је трпних глаголских придева на *тљ* било много више него данас, и у нашем језику и у другим словенским језицима; некад су помоћу тога наставка, помоћу *тљ*, прављени трпни придеви и од глагола од којих се данас више не праве, од којих се данас махом праве помоћу наставка *n* < *nbъ*.

Ово друго доказују: а) трпни придеви типа *рањаваѡ*, *ѡораѡ*, *гледаѡ*, *ѡисаѡ*, *наѡомињаѡ*, *неузораѡ*, *коваѡ*, *неисѡраѡ*, *изабраѡ*, *сарањаѡ*, *основаѡ* итд. у нашим говорима и код Вука (Маретић, *Gramatika i stilistika*² 230, 234-5, 238, 240); б) трпни придеви типа *ѡоказаѡ*, *ѡомилаѡ*, *свишоваѡ*, *узмложѡ*, *надвладаѡ*, *разлучѡ*, *каменаѡ* итд. код наших славонских писца (Маретић, *Rad* 180, стр. 190);

и в) трпни придеви типа *насыпато* у јужноруским говорима (Хавранек, *Genega verbi* II 64).

Оно прво доказују: а) наше именице типа *umáke* (Вук); б) старословенске именице типа *sětje* : *sěti*, *slutje* : *sluti*, *žitje* : *žiti*, поред којих нема трпног придева на *тъ* — ако је веровати Мејеу (о. с. 388-389); в) именице типа *tvoritje* : *tvoriti* (у старословенском језику, Меје, о. с. 389) и *krstitje* : *krstiti* (у словеначком језику, Миклошич, о. с. 66), које јасно говоре о издвајању суфикса *tje* и његовој вези с глаголима различитих основа; и г) многобројне именице на *še* < *tje* у доњолужичком језику: *daše*, (*daś*) = *das Geben*, *drěše* (*drěš se*) = *das Schreien*, *gnaše* (*gnaś*) = *das Treiben*, *graše* (*graś*) = *das Spielen*, *młáše* (*młáś*) = *das Mahlen*, *dojše* (*dojš* < *dojiti*) = *das Melken*, *gnojše* (*gnojś*) = *das Düngen* итд.

Дакле: данашња готово искључива влада глаголских именица на *ње* у нашем језику — ствар је историског развитка нашег језика; њу, ту владу не можемо никако претпоставити за ону епоху развитка нашег језика у којој су направљени први наши придеви на *тје*; један од посредних доказа за то били би данашњи наши придеви на *ћи*.

Изнесеном објашњењу постанка придева на *ћи* и *њи*, *ни* могла би се, на први поглед, учинити и једна замерка општијег карактера.

Могло би ко рећи: јесте, али може ли се доказати да је суфикс *џ* употребљаван некад у словенским језицима за прављење придева од именица, од именичких општих делова? Може, то се може доказати; за то имамо три доказа у словенским језицима.

Први доказ — били би придеви типа **zolt* - *џ*, - *а*, - *о* = златан у западнословенским језицима (чешко *zlátý*, пољско *złoty*, *кашуб.* *złoti*, доњолуж. *złoty*, горњолуж. *złoty*); такви придеви, очигледно, могли су бити направљени само помоћу суфикса *џ*. Други доказ — биле би придевске сложенице типа српско-хрватско *свилокос*, *свилорун*, *змијолав*, *џсолав*, *кривовраш дугорей* (или тачније, њихов други део: **kosъ*, **рунъ*, **геръ* итд.); те и такве сложенице, очигледно, могле су бити направљене само помоћу суфикса *џ*. Трећи доказ — били би неки географски називи словенски; они називи који, очигледно,

претстављају старе придеве направљене од именица помоћу суфикса *џ*; исп.: наше *Дуба, ѓ* (заселак у Пиви, RJA II 888) = стари придев **dǫb-џ, -а, -о* од именице *dǫbъ*; или чешко *Javorá, Lipá, Rokúá* (називи села) = стари придеви **javor-џ, -а, -о, *lip-џ, -а-о, *rokúъ, -а, -о* од именица *javorъ, lipa, rokita*; или пољско *Dębu*, ген. *Dę'ego* (назив села) = стари придев **dǫb-џ, -а, -о*; или горњолужичко *Dubo*, ген. *Duboho, Lipa*, ген. *Lipeje* (називи села) = стари придеви **ǫ'ǫ'ъ, -а, о, lip-џ, -а, -о* (Миклошич, Die slavischen Ortsnamen aus appellativen 18).

Овде ми је најзгодније учинити једну напомену о облицима суфикса *ћи* у данашњем нашем језику. Према придеву *Њлѣшићи* стоји данас *Њлѣшти (Њлѣшем)* као основна реч; то значи — да у *Њлѣшићи* имамо данас суфикс *ићи*. Или: према придеву *Њасаћи* стоји данас *Њасшти (Њасшем)* као основна реч; то значи — да у *Њасаћи* имамо данас суфикс *аћи*. За први суфикс, за *ићи*, не знамо тачно где је постао: знамо само да је могао и морао бити апстрахован код придева на *ићи* поред којих су били инфинитиви на *ишти*; данас таквих придева у нашем језику — нема. За други суфикс, за *аћи*, знамо тачно где је постао: он је издвојен код придева типа *ораћи, бријаћи, славаћи*, поред којих стоје инфинитиви на *ашти*. Из овога излази: а) да суфикс *ћи* у нашој језичкој свести данас не постоји, да постоје само два његова деривата, суфикси *ићи* и *аћи*; и б) да у *бријаћи, јахаћи, ораћи* итд. имамо *бриј, јах, ор* као опште делове, и поред тога што уз те придеве стоје инфинитиви *бријашти, јахашти, орашти*, и поред тога што бисмо код тих придева очекивали — с обзиром на односе *бријаћи: бријашти, јахаћи: јахашти, ораћи: орашти* — *брија, јаха, ора* као опште делове. Овај други факат може се тумачити на два начина: или као траг и још један доказ некадашње чврсте морфолошке везе придева на *ћи* с глаголским именицама на *ће*, код којих је рано могао бити добијен суфикс *атје > а'џе*; или — што је вероватније — као израз издвајања заједничког општег дела за читаву групу изведеница од глагола с којима придеви на *ћи* стоје у вези (*ѓр-аџ, ѓр-а'џе, ѓр-а'ћи: ѓр-а'шти*).

Да пређемо сад на развитак, морфолошки и гласовни развитак, придева типа *orati* и *ručani* у нашем језику.

Ти придеви имали су у српскохрватском језику две развојне линије: једну коју је повлачила и повукла основа мушког рода код њих и другу коју је повлачила и повукла основа женског и средњег рода код њих. Конкретно изнесен, развитак придева на *ti* и *ni* ишао је овим путем: с једне стране — некадашње *orati* и *ručani* дало је *orati* и *ručani*, у извесној епоси развитка нашег језика и по гласовним законима нашег језика; с друге стране — некадашње *orati*, *orati* и *ručani*, *ručani* дало је *orati*, *orati* и *ručani*, *ručani*, опет — у извесној епоси развитка нашег језика и по гласовним законима нашег језика. Тако смо добили — после губљења полугласника и развитка *ti* > *i* — у нашем језику придеве *orati*, *orati*, *orati* и *ručani*, *ručani*, *ručani*: с једном основом у мушком роду, с основом на *t* или *n*, и с другом основом у женском и средњем роду, с основом на *tj* или *nj*; онако исто као што смо у нашем језику — пошто су извршени поменути гласовни процеси — добили *boži*, *božja*, *božje* од старог *božij, *božja*, *božje*. Цео даљи развитак наших придева зависио је од тога, и само од тога, на који је начин регулисана ова двојност основе код њих: у једним нашим говорима и код једних наших придева могла је бити уопштена основа мушког рода, са *t* или *n*, за сва три рода, могли смо, дакле, добити облике типа *orati*, *orati*, *orati* и *ručani*, *ručani*, *ručani*; у другим нашим говорима и код других наших придева могла је бити уопштена основа средњег и женског рода, са *tj* или *nj*, за сва три рода, могли смо, дакле, добити облике типа *orati*, *orati*, *orati* и *ručani*, *ručani*, *ručani*; опет — онако исто као што смо од старог *boži*, *božja*, *božje* добили *božji*, *božja*, *božje*, с уопштеном основом мушког рода, у једним нашим говорима, у неким црногорским говорима, и *božji*, *božja*, *božje*, с уопштеном основом женског и средњег рода, у другим нашим говорима, у осталим нашим говорима. Оно прво — уопштавање основе мушког рода у нашим говорима и код наших придева — претставља готово општу линију морфолошког развитка некадашњих придева на *ni* (*venčani*, *krišćeni*, *ručani*: *ručani*). Ово друго — уопштавање основе

женског и средњег рода у нашим говорима и код наших придева — претставља готово општу линију морфолошког развитка некадашњих придева на *тњњ*. Ја и овде, у другом случају, кад је реч о придевима на *тњњ*, кажем: „готово општу линију“ — зато што и код некадашњих придева на *тњњ* имамо остатака од уопштавања основе са *t* за сва три рода. Навешћу два таква остатка.

Први: код Микаље (Blago 184) налазимо *камен pluti* = рипех. Мислим да је *плуши* старо *plutњњ*, с уопштеном основном мушког рода. Други: у Рјечнику Југославенске академије (IV 418) налазимо генитив множине (коња) *јахаших* (из М. Павлиновића). Будманију је овај генитив, *јахаших*, нејасан; није му јасно од кога је придева тај облик. Мислим да и овде, као горе код *плуши*, имамо номинатив једине на *ши*: *јахашњи* (јахата, јахато) од старог *jachatњњ*, с уопштеном основном мушког рода.

Навешћу овде и неколико речи које, прво, постају јасне као образовања тек кад се доведу у везу с придевима на *тњњ* и које, друго, потврђују нашу претпоставку ако не толико и сигурно о уопштеној основи на *ш* за сва три рода код придева на *тњњ* од којих су изведене, а оно свакако о некадашњој широј употреби номинатива на *ши* код придева на *тњњ* уопште.

Једна од тих речи била би именица *оришак* = „као мала лопатица којом се чисти плуг од мокре земље“. О тој именици, о њену суфиксу Маретић вели: „Нејасан је (поради акцента и поради значења) завршетак *ишак* у *оритак*...“ (Gramatika i stilistika² 307). Тако је — нејасан је и *ишак* и *оришак*, и „поради акцента“ и „поради значења“, кад се *оритак* ставља у исту групу образовања с именицама *добњшак*, *нањшак*, *савњшак* и *ужњшак*, као што то Маретић чини; али није тако — није нејасан ни *ишак* ни *оришак* кад се *оритак* доведе у везу с придевом *ориши (исп. *орићи* код М. А. Рељковића, RJA IX 166) од кога је помоћу суфакса *њк* (*њ*) направљен: онда је јасан и *ишак* и *оришак*, и што се тиче акцента и што се тиче значења.

Друге такве речи биле би покрајинске именице *шивњка*, *шивањка*, *шивањица* = игла шиваћа и *везињка* = игла везића.

Највероватније је да су те именице направљене (суфиксом *ka* < *ъka*) од некадашњих придева *ишійи, *ишиваши, *везиши као општих делова; а није нимало невероватно да су ти придеви имали уопштену основу на *ш* и у женском и у средњем роду у крају где су и у време кад су наведене именице од њих прављене и направљене.

Једна напомена уз последњу именицу, уз *везишку*. У Вукову Рјечнику налазимо реч *везишак*, с напоменом: у пјесми мјесто *вез*: Ка' од вуне конач у *везишку*. Та реч, *везишак*, коју су из Вукова Рјечника узели и остали наши речници, необична је и с лингвистичке и с лексичке стране. С лингвистичке стране та је реч необична зато што нема паралела у нашем језику, што нема ниједне речи у нашем језику која би била направљена као она, наставком *ишак* од именице као основне речи. С лексичке стране необична је та реч зато што је не потврђују ни наши говори ни наши писци (судећи по речничкој грађи Института за језик САН-а); и нарочито зато што је не потврђује ни наведени стих из народне песме. Стих је — из песме „Чета спушка“ (Вук, Српске народне пјесме, 1862, књ. IV стр. 120—122). А та песма је из Црне Горе, из Мартинаћа (Вук ју је добио од Његоша); из краја и места где нема речи *везишак*, где има реч *везишка*; из краја и места где нема локатива с предлогом *у*, где се он замењује акузативом. Имајући пред собом стихове: Ал' је танка вјера у Турака, Ка' од вуне конач у *везишку* (= као вунен конач у *везици*), Вук је криво протумачио последњу реч: он је од речи *везишка*, која му није била позната, направио реч *везишак*, која му је изгледала у језику и стиху могућа. У сваком случају, било да се реч *везитак* = *вез* негде у народу говори било да те речи нема у нашем језику уопште, у наведеним стиховима не ради се о њој, о тој речи, него о речи *везишка*.

Видели смо како је Миклошич решио питање односа наших облика *ораћа* и *оратја*: на тај начин што је први облик довео у везу са западнословенским облицима на *сі* и *су* — ■ тако дошао до општесловенског придевског суфикса *тјъ* — а други облик са старословенским, црквенословенским и словеначким придевима на на *тјъ*, *тј* и *тји* — и тако дошао до

општесловенског придевског суфикса *tijъ*. Поставља се питање: има ли наше *ораћа* старо, општесловенско *tj*, како мисли Миклошич, или ново, српскохрватско *tj* (< *tbj*), како излази, теориски, из онога што смо ми изнели о постанку и развитуку придева на *tbjъ* и *пњjъ* у нашем језику?

На то питање није тешко одговорити. На то питање даје — и једино може дати — одговор историја нашег језика.

Као што је познато, наш језик зна не само за старо, општесловенско јотовање него и за ново, штокавско јотовање, које се вршило и извршило у неким штокавским говорима нашим, углавном, крајем XVII и почетком XVIII века. Потпуно у складу с тим — облике типа *ораћа* не налазимо у нашим споменицима и код наших писаца пре друге половине XVII века: такви се облици, као *ораћа*, у нашим споменицима јављају тек тада, у другој половини XVII века, и само код оних писаца наших у чијем је језику ново *tj* (< *tbj*) прелазило у *ć*: исп. *britava brijacijeh* код В. Андријашевића (1686 године; RJA I 646). Друкчије ствар стоји с облицима типа *оратја*; они се у нашим споменицима јављају од XV века: исп. *zemlju oratju* (XV век; Monumenta croatica 59). Потпуно у складу с новим јотовањем — такви се облици, са *tj*, могу наћи после прве половине XVIII века само у оним нашим говорима у којима је група *tj* (< *tbj*) остала неизмењена уопште и код оних писаца наших у чијем се језику огледају или могу огледати такви говори: исп. *britvom brijatjom* код Ј. Владимировића (1775 године) и *оратје земље, оратји отари* код Ј. С. Релковића (1796 године; RJA IX 159); али — *zemlju orići* код М. А. Релковића (1779 године; RJA IX 166), који има *рице* за старо *рiтjе* (Р. Алексић, Језик Матије Антуна Релковића 68).

Закључак: облици *оратја* и *ораћа* нису и не могу бити засебна и паралелна образовања по постанку своје; они су, они могу бити — и историски — само два облика, старији, без јотовања, и млађи, јотовани, једнога истог придева: *оратја.

Неколико речи о придевима *кршћенjи* и *вѣнчѣнjи*. Маретаћ их сматра за трпне придеве. Он о њима каже ово и овомо: „Каткад пасивни партицип нема пасивно значење, него

неко неутрално, које нити је пасивно ни активно. Тако се на пр. говори: *кршћени* кум (а то је онај, који држи кога на крсту)...; говори се *вјенчани* кум (који кумује при вјенчању)...“ (Gramatika i stilistika² 570).

Маретић, дакле, само констатује противречност између облика и значења код придева *кршћени* и *венчани*: крштени кум — то је кум који је *крстио*, а не који је *кршћен*; венчани кум — то је кум који је *венчао*, а не који је *венчан*.

П. Ђорђевић је (О старословенским трпним придевима 65 — 66) тачно уочио да се два наведена придева разликују од правих трпних придева од глагола *крстиши* и *венчати* — и по томе што имају друкчији акценат него они и по томе што немају оба вида као ни: *кршћенї*, *вѣнчѣнї* — *кршћен(а)*, *вѣнчѣн(ѣ)*. За њега су те две особине трпних придева крштени и венчани доказ „еманципације“ њихове, њихова издвајања из категорије трпних придева уопште.

По моме мишљењу, не ради се овде ни о каквој „еманципацији“ придева *кршћени* и *венчани*, него о двема особинама њиховим које проистичу из начина њихова постанка, из тога што они нису трпни придеви по постанку: што је *кршћени* некадашње **kr̥štenjъ* = за крштење (а не некадашњи трпни придев *kr̥stenyjъ*) и што је *венчани* некадашње *vъnъčanjъ = за венчање (а не некадашњи трпни придев *vъnъčanjъ*). И *венчани* и *кршћени*, дакле, имају акценат глаголских именица, од којих су направљени, а не трпних придева, с којима немају никакве везе; и један и други придев, даље, имају само један вид, као сви придеви на старо *ъјъ*, а не оба вида, као сви трпни придеви.

Има код придева *вѣнчѣнї* још једна особина на коју треба обратити пажњу: тај придев има дуго *а* у завршетку *ани*. Међутим придев *ручанї* има кратко *а* у том завршетку. Откуда та разлика међу овим придевима? Отуда — што у *ручанї* имамо потпуно уопштавање старе основе мушког рода, са свима њеним лингвистичким атрибутима, са сугласником *н* и кратким вокалом испред њега; док у *вѣнчѣнї* имамо делимично уопштавање старе основе мушког рода: један елеменат из те основе — сугласник *н*, а други елеменат из старе

основе женског и средњег рода — дуго *a* испред некадашњег *nj* (*vě ŭčapŭja > *vě ŭčapŭja*, *vě ŭčapŭje > *věpčapŭje*);

Има још један пример за дужину вокала *a* у завршетку *ани*: назив места *ОрѠни До* (Црна Гора, Пјешивци). И овде, у *орѠни* (трпни придев је *дрѠчи*), исто као у *венчани*, имамо елементе обеју старих основа: *n* из старе основе мушког рода и дуго *a* из старе основе женског и средњег рода (*orapŭja > *orapŭja*, *orapŭje > *orapŭje*). Наравно — и то не треба нарочито истицати — све ово вреди само утолико уколико и код једног и код другог придева дужина није унесена из трпних придева *венчани* и *орани*.

Да завршим кратком карактеристиком постанка и развјетка српскохрватских придева на *ћи* и *њи*, *ни*.

Гледани у перспективи грађења речи, ти су придеви прошли кроз три фазе свога развјетка. Некад су стајали у вези с глаголским именицама - дативима на *теј* и *неј* од којих су постали, били су придеви на *ѣ* (*ročanej - ѣ, *oratej - ѣ). Доказ: основна и најчешћа значења њихова, која не могу бити ништа друго до резултат те и такве везе. После су ступили у везу с инфинитивима поред себе, постали су придеви на *тјѣ* и *нјѣ* (*ora - *тјѣ* : *orati*, *ruča - *нјѣ* : *ručati*). Доказ: многи примери и многа значења њихова који се не могу разумети без те и такве везе. Најзад су изменили, скратили свој општи део. Доказ: данашњи морфолошки склоп њихов, суфикси *аћи*, *ићи*, *ани* код њих.

О чешким и лужичким примерима на *си* и *су*, које наводи Миклошич и који се тако исто могу свести на некадашње придеве на *тјѣ*, — другом приликом и на другом месту.

Р. Бошковић